

Småstykker.

I.

TIL FREDERICIA SKOLES HISTORIE

II

Af Johan Jørgensen.

I Kirkehistoriske Samlinger 7. Række III, 373ff. kommenterede Bjørn Kornerup lektor A. Hemmingsens da nylig udkomne »Fredericia Gymnasiums Historie. I. 1656—1701.« (Fredericia 1956). Efter med rette at have fremhævet bogens mange gode egenskaber, gjorde Bjørn Kornerup — ikke mindre berettiget — opmærksom på, at det i afsnittet om skolens ældste tid havde været muligt at nå noget videre, og aftrykte i den forbindelse tre breve fra den ripensiske biskop Peder Jensen Kragelunds kopibog samt rektor Laurids Pedersen Allings embedsansøgning. Den betænkning som biskop Kragelund havde afgivet under forhandlingerne om skolens genoprettelse 1664, havde det derimod ikke været muligt at finde. Da det nu har vist sig, at ikke blot dette aktstykke men også to indlæg fra rektor Alling er bevaret, er der anledning til at vende tilbage til sagen.

Rektor Allings forslag om skolens genrejsning efter Svenskekrigenes ødelæggelser var kun een af flere sager vedrørende Fredericias genopbygning, som i disse år behandledes af regeringen. Det var et udtryk for den betydning, man tillagde staden, at dens forhold regelmæssigt forelagdes til behandling i det fornemme Statskollegium, og således gik det også med Allings supplik. Først havde den været tilstillet ærkebiskop Svane, men

denne lod den gå videre til Ribebispen, og sammen med hans betænkning (og endnu en supplik fra Alling) forelagdes den kollegiet, som ved kongebrev af 5. nov. 1664 sammenkaldtes for at udtale sig om spørgsmålet¹. 21. november forelå kollegiets betænkning, hvis første og største del optoges af et ret udførligt referat af Allings (første) indlæg og bispens betænkning over dette. Kollegiets egen indsats var mere beskeden, idet det nøjedes med at forslå, at kongen enten henlagde »nogen ringe Middel til Skolens Gavn och fornøden Opkomst och Fremtarf« thi »da kunde derved den vanskelige och uvisse Maade, som af Supplicanten foreslagis, best forekommis« — eller, at man fulgte bispens forslag med tilføjelse af det af rektor ønskede privilegium på at følge lig, således som Vor Frue Skole i København havde det.

Interessen for denne sag har øjensynlig ikke været overvældende. Formodentlig har det været de ledende politikere, der sad i Statskollegiet, temmelig ligegyldigt, om en latinskole i en knap nok eksisterende by blev indrettet på den ene eller anden måde. Det egentlige arbejde blev gjort af andre; af rektor Alling, biskop Kragelund og af den der gav fundatsen af 13. december 1664 den endelige form.

Vender man sig først til rektor Allings to suppliker, viser de ham som en nidkær embedsmand, ivrigt optaget af sin institutions trivsel. Han stred bravt for sin skole (og for sin egen position) og gik ikke af vejen for en lille pression — se § 2 i hans andet indlæg. Med sin pågåenhed og ikke mindst med sin konsekvente udnyttelse af temaet »kongens navns stad og skole« lykkedes det ham virkelig at få sin vilje på flere ikke uvæsentlige punkter.

¹) J. Lindbæk, Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—1676. I. 1903—04, s. 195ff. — De i det følgende aftrykte akter findes i Rigsarkivet, Dokumenter til Statskollegiets Protokol under 21. nov. 1664, jfr. Vejledende Arkivregistraturer I, Danske Kancelli . . ved Bjørn Kornerup, 2. Udg., 1943, s. 149.

Biskop Kragelunds betænkning præges — som ventelig — af større udsyn. Men hans fremhævelse af de af krigen skabte vanskeligheder og hans noget reducerende fremstilling har unægtelig gjort hans indlæg til en temmelig tvivlsom støtte for rektorens bestræbelser. Denne Kragelunds holdning kunne måske friste til den antagelse, at han her gav udtryk for oppositionel holdning — der lå jo afgjort noget symbolsk i regeringens ihærdige favorisering af »kongens navns stad«. En sådan indstilling ville være såre naturlig hos en mand, der, hvad moderne forskere har lagt stor vægt på, havde nær tilknytning til den gamle adel². Dette er imidlertid ikke sandsynligt. Det, vi fra Kragelunds selvbiografi³ ved om hans forbindelse med adelige, først og fremmest »den kiere H. Claus Daa« (rigs-admiral C. Daa, som døde 1641), synes at have ligget så langt tilbage i tid som 1620'erne og 1630'erne. I 1660, derimod, synes han at have været at finde på den adelsfjendtlige fløj. Under sin deltagelse i det store stændermøde i København indgav han d. 18. sept. 1660, just som agitationen var på sit højeste, en klageskrivelse, hvori han søgte om erstatning for tabte embedsindkomster bl. a. med den begrundelse, at hans »Salarium formedelst adskillige Herregaarde, som af ny udi Nørreherred Tid efter anden opbygges, meget forringes, idet Gaarde og Byer afbrydes og lægges under Herregaardene, Tienden derover forringes. . .«⁴. En af Erik Pontoppidan overleveret efterretning, — der er blevet afvist som værdiløs⁵ — gående ud på at Kragelund på stændermødet med råd og dåd arbejdede for kongehusets sag, har således sandsynlighed for sig.

²) C. O. Bøggild Andersen, Statsomvæltningen i 1660, 1936, s. 171 med note 546, hertil har Bjørn Kornerup sluttet sig i sin artikel om Kragelund i Dansk Biografisk Leksikon, 2. udg. XIII, 1938, s. 244.

³) Udgivet af Bjørn Kornerup i Kirkehist. Saml. 7. Rk. I, 267 ff.

⁴) Ny Kirkehist. Saml. V, 123f. jfr. hertil Gunnar Olsen, Hovedgård og Bondegård, 1957, s. 211ff.

⁵) C. O. Bøggild Andersen anf. sted.

—Kragelunds tilbageholdenhed i spørgsmålet om »kongens navns skole« er da formentlig blot et udtryk for betænkeligheder af rent saglig karakter; »Nihil simul inceptum et perfectum esse potest« som han skrev til rektor Alling⁶.

Den endelige afgørelse var, som vi har set, af Statskollegiet henskudt til kongen. Hvem der har foretaget den slutlige redaktion af fundatsen ved vi ikke, men der kan være grund til at minde om Frederik III.s personlige interesse i sagen. Kongens sans for lærd syssel er velkendt, at stabelstaden havde hans bevågenhed, er det ikke mindre. Der er grund til at tro, at fundatsen af 13. december 1664 er udtryk for kongens vilje.

1.

Stormechtigste Høyborne Første
Allernaadigste Herre och Konge

Efftersom ieg Eders kongelig Majestatis Undersaat aff Eders kongelig Naade och Permission er indsatt at vere Rector Scholæ udi Stabbelstaden Fridericia och Gud ske Loff haffuer allerede en smuch andeell Discipler, formoder och dagligen flere och flere, hvor offuer jeg underdanigst nødis att andholde om denne kongelig Scholes Foundation och udi min ydmygste Supplication for min allernaadigste Herre och Konge disse effterskreffne Poster att andrage.

I. Att de tvende gode Cronens Tiender udi Coldinghuus Leen, som skall perpetueris till Scholmesters Løn udi Fridericia effter kong. Benaadning 1656, 7. Junij, maatte specificeris, att jeg fattig Mand kunde haffue nogit vis at leffue af, som jeg af kongelig Naade mig kunde tillholde.

II. Ville jeg allerunderdanigst andholde hos min allernaadigste Herre och Konge, att de tvende Rix Daler, som de fire Bisper effter kong. Befalning 1656, 10. Julij ere

⁶) Kirkehist. Saml. 7. Rk. III, 378 jfr. selvbiografiens bemærkninger om kongens tilfredshed med Kragelunds forhold til Fredericia ibid. 7. Rk. I, 281.

forordnit at opbære af de Personer der effter blef ordinerit udi Nør Jylland, at vorde en Capital hver af Kirchens och Scholens Tiener udi Fridericia skulle leffue, att deris Summa som er forfalden fra 1656 till 1664, maatte af de Personer midlerthid ere bleffne ordinerit opkreffuis och brugis till Kirchens och Scholens Betienters Residentzer att opbygge. Och de Penge her effter kand falde att delis i tvende Parter, saa Kirchens Tiener den ene Part och Scholmesteren den anden Part maatte Aarligen opbære effter kong. Benaadning.

III. Att Hans kongelig Majestæt af kong. Naade ville specificere, hvor mange Hører till Scholen skall forordnis, och hvad Løn dem skall giffuis for deris Tieneste, efftersom denne kong. Stad behøffuer en Trivial Schole, och inden kort Thid skall deris Tieneste vere høylig fornøden.

IV. Att Underdegnen som tillforne har informerit den gandske Ungdom och betient Degnekallet, som nu ved Scholens Betienter forrettis, maatte for den kong. Benaadning ham er giffuen paa sin forrige Løn informere Scholebørnen udi den nederste Lectie, efftersom hand intet haffuer at bestille for den Løn, hand opbær baade ved fri Offer aff Stabbelstaddens Indvaaner saa velsom Annex Sognet Veylbye gandske Degnerente, hvor af en Hører vell kunde lønnes.

V. Att de Sogner, som ligger Stabbelstadden nær thou Mile, maatte her effter høre till Fridericiæ Schole, och Disciplerne Degnerenten aarligen opbære, att den Freqvantz, som allerede sees der, kunde ydermeere tillthage till Guds och Kongens Ære, Staddens och Scholens Berømmeelse.

VI. Att denne kongelig Scholes Disciple maatte finde den Naade hos Eders kong. Majestæt som Kiøbinghafns Schole, att der alleneste fire af Fridericiæ Scholes Discipler, naar de kommer till Academi och vorder Studiosi, maatte strax introduceris effter deris Deposition till fri Kost udi det kongelig Universitet, hvilchit skulle giffue en stor

Lyst blandt Scholebørnen, att de certerede med hver andre, hvo der till kunde vorde best dychtig.

VII. Att Fridericiæ Schole maa nyde den samme Taxt paa Liigpenge att opbære som Kiøbinghafns Schole, ligesom Lectierne tillthager, och der vorder begiært heell eller halff Schole.

VIII. Att denne kongelig Schole allenest maa bliffue under Bispens egen Inspection af Ribe, hvilchet er en Trivial Scholes Frihed, som Kiøbinghafns Schole och fleere der udi er och Exempell.

Udi alt dette søgis alleneste Guds Ære och Eders kongelig Majestatis høyst Berømmelse iaa ævig Ihukommelse udi Stabelstadden Fridericia, som er funderit och kaldit effter Kongens egit Nafn. For saadan kongelig Naade och Mildhed mod denne Stabelstads ny begyndte Schole ville vy samptligen stedtze thache Gud och ved endrechtige Bønner bede Gud, hand ville vere Eders kongelig Majestatis rigeligste Belønner. Gud lad Kongen leffue och gjøre Eders Regiæring lychsalig, Hand ophøi Eders sin Salvedis Horn⁷, att der icke fattis den som ioe stetze haffer en Æresstoell udi Kongens Huus.

Hvilchet jeg underdanigst yndsker som er
Eders kongelig Majestatis
ydmygste Tiener och trou Undersaat
Lauritz Pedersøn Alling
mp.

Hauniæ 31. Julij 1664

2.

Stormectigste Høybaarne Förste
Allernaadigste Herre och Arffue Konge.

Efftersom det haffuer behaget Eders kongl. Maytt. min vnderdanigste ringe Betenchende, belangende de 8 Poster, som Rector Scholæ udi Eders kongl. Mayttz.

⁷) 1. Sam. 2, 10.

Stabbelstad Fridericia till Eders kongl. Maytt. supplicando haffuer indleffveret, at fornemme, da Eders kongl. Mayttz. naad. Vilie och Befaling med vnderdanigste Lydighed at effterkomme, er min vnderdanigste Betenckende her om som følger:

1. Belangende dend første Post om de tuende gode Cronens Tiender, som til Rectoris Vnderhold udi Fridericia aff kongl. Naade schulle perpetueris, da effterdi de endnu icke ere specificerede, ey heller viidis huem dem i Feste haffuer, kand dertil intet suaris, alleene er det vist, at Tienderne omkring Fridericia och i Coldinghuus Lehn nu siden forleden Feide Tiid meget ere forringede.

11. De tou Rixdaler belangende, som kongl. Maytt. haffde naad. deputerit til Capellanens och Skolemesterens Vnderholdning aff huer Person, som bleff ordinerit udi alle fire Stiffter her udi Nør-Judland, til en Capital at settis paa Rente, da siunis det v-mueligt at forbem. Penge fra Anno 1656 indtil 1664 her i Stiftet kunde samlis och bekommis, effterdi for indfaldende Krig det icke bleff i verck stillet, och intet Anno 1657—58, 59 och 1660 indfodret; derforuden midlertiid mange aff de ordinerede hendøde, nogle slet ruinerede, och forarmede; och maasche lige tilfald i de andre Stiffter formedelst Bispensis Forandring kand befindis. Dersom det naad. behager kongl. Maytt. at de, som fra Anno 1661 ere forfaldne, endelig skulde indsamlis, vil jeg min vnderdan. Flid derpaa anvende. Huorledis kongl. Maytt. min allernaad. Herre med samme Penge naad. vil haffue forholdet, enten de schulde til Bygningen eller til Rectoris Vnderholding stillis udi kongl. Mayttz. egen naad. Betenckende; alleene vil de 2 Rixdaler falde mange fattige Personer, som kommer til ringe Kald besuerlig att vdgiffue, om det derfore dennem paa en Rixdaler naad. maatte forundis, synderlig effterdi Capellanen med Cronens Tiende udi Smidstrup skall vere afflagt.

111. Huormange Hører der schulde behøffuis til forbem.

Schole kand mand endnu iche betenche, førend Scholen kommer til nogen bedre Perfection, effterdi alleene 14 eller 15 Disciple och smaa Børn ere ankomne, saa Skolemesteren med en Hører det nochsom siunis en Tiid lang at kunde forestaa. Hørernis Tal kand siden altid forøgis, efftersom Scholen och Disciplernis Tal med Tiden tilvoxer.

IV. Den fattig Mand Christen Lauredsen, som i mange Aar haffuer veret Degen vdi Fridericia och Veilby, och saaledis forestaaet, at baade Præsten och Menigheden vel med hannem er tilfreds, haffuer kongl. Mayttz. Confirmation paa at vere Choersdegen, daterit Kiøbenhaffn dend 23 Julii 1664, schal her effter tiene Præsten saavel i Fridericia som i Annexen for Alteret, och ellers huor hand i Kirchetienesten begierer, siunis derfor iche, at hand nogen Tieneste i Scholen fructbarligen kunde opvarte; naar hand ved Døden affgaar, kand derom giøris anden Anordning.

V. Sognerne omkring Fridericia haffuer aff Arrilds Tiid ligget til Colding Schole och Wedle, nogle Sogner til Hørernis och nogle til Disciplernis Vnderholdning. Min vnderdanigste Betenchende er, at de Sogner udi Eldherret, som ere 4, och Holmandsherredt, som ere 5, kunde vel liggis til Scholen i Fridericia, at niude dend Pension deraff, som hertil haffuer fuldt til Colding och Weyle Schole, indtil anderledis i Fremtiden kand forordnis.

VI Huad Privilegie kongl. Maytt vil forunde Discip-
VII lerne, som kand med Tiden deponere fra Scholen i
et Fridericia, naar de til Universitetet ankommer, och
VIII huad Anordning med Ligpenge giøris skal, vil jeg
til kongelig Mayttz egen naad. Resolution haffue
vnderdan. henstillet, epterdi mig intet om Scholens Beschaf-
fenhed i Kiøbenhaffn er bevist, disligeste huorledis kongl.
Maytt. vil med samme Scolis Inspection haffue forholdet.
Huis mig uværdig aff kongl. Maytt. naad. bliffuer befalet,
enten i denne eller andre, Maader, schall med vnderdanigste
Lydhighed och Flid bliffue effterkommet.

Denne min vnderdanigste Erklering beder ieg udi all Vnderdanighed at maatte med kongelig Gunst och Naade optagis. Hans kongl. Maytt. hermed til all kongelig Flor, Conservation och Velgaaende, samt det gandsche kongelig Huusis Arffue-Regiering udi dend ævige Guds meetige och trygge Beschiermelse ydmygeligen befalet. Ribe den 14 September. 1664.

Eders kongl. Mayttz
vnderdanigste Thiener

Ped. J. Kraglund.

3.

Stormechtigste Høyborne Første
Allernaadigste Herre och Konge

Efftersom denne min allerunderdanigste Supplication effter kongelig Befalning nu haffuer verit hendvist till hands Eminentz Ærchebispen och siden till hands ærværdighed Bispen udi Ribe, att hand der paa sin underdanigste Resolution skulle giffue, hvor om hands Betenchende er offuerskichet till Cantzelliet. Daa formoder jeg min allernaadigste Herre och Konge af kongelig Naade och Mildhed ville denne sin Nafns Stad och Schole bønkhøre, och udi denne kongelig Scholes Foundation lade indføre, hvis till Scholens och dens Betienters Ophold kand behøffuis, att den formedelst saadan aarlig Indkom dis snarer kand komme udi Perfection, naar Disciplerne haffuer nogen Hielp till deris Studeringers Fortsættelse, tillige med den Lyst de haffuer till att militere udi den Stadtz Schole som er kaldet effter Kongens egit Nafn.

1. Andlangendis Posterne udi min underdanigste Supplication daa haffuer jeg først udi største Ydmyghed andholdit om de tvende Tienders Specifikation, blant hvilche Taffløu och Hærsløu ligger Stabbelstadden nær, allerunderdanigst begiærendis min Tienest der ved maatte af kongelig Naade belønnsis.

2. Haffuer jeg allerunderdanigst begiært mig aarligen maatte giffuis effter kongelig Benaadning den Rixdaller af de Personer her effter bliffuer ordinerit udi Nør Jylland, och de forfaldne at brugis till Skolens Tieneris Residentzer at opbygge, hvor udi Bisperne iche kand excusere sig, efftersom der sigis nogle af Pengene at vere opboren.

3. Er der och underdanigst indført om Hørernis Løn, hvilchet af kongelig Naade bæst kunde skee ved indkommenis Tilladelse af nogle Degnekald i Nærværelsen enten udi Jylland eller Fyen, som ligger strax der ved.

4. Er underdanigst andholdit, att Underdegnen udi Fridericia maa læse Sinodalia for de ringeste Discipler, thi saaledis skeer det udi de fleeste Scholer udi Dannemarch, der till er hand och dychtig.

5. Andmoder jeg paa det underdanigst om Sogner till Scholen effter Ordinantzen, hvilchit jeg meener de smaa omliggende Scholer ey kand forhindre, efftersom der allerede ere saa mange och gode Discipler udi Fridericiæ Schole som i nogen af de andre, och med Guds Hielp inden faa Thider dobbelt fleere.

6. Haffver jeg underdanigst begiæret fri Kost udi Kiøbenhafns Universitet till fire Discipler, thi i Kiøbenhafns Schole haffver thi Discipler den Frihed, naar de deponerer.

7. Underdanigst er andragit om den Taxt paa Ligpengene som udi Kiøbenhafns Schole, hvilchet er en stor Hielp till denne kongelig Scholes Perfection, efftersom Hørerne och de fattige Discipler der af mestendeelen opholdis.

8. Haffuer jeg der udi søgt denne kongelig Scholes Frihed, att jeg underdanigen haffuer begiært den alleneste att bliffue under Bispen udi Ribe hands egen Inspektion, som er en trivial Scholes Frihed.

Hvilche Poster jeg allerunderdanigst formoder min allernaadigste Herre och Konge vill andsee och af kongelig Milhed samthyche, att denne hands Nafns Stad och Schole

der offuer kand vorde berømmelig. Voris Bønner till Gud skall aldrig afflade, att hand vill vere Eders kongelig Majestatis rigligste Belønner ved en langvarig fredelig och glædelig Regiæring, hvor paa jeg paa det underdanigste forventer min allernaadigste Herreris och Kongis milde Svar.

Eders kongelig Majestatis
underdanigste Tiener och tro Undersaat

Lauritz Pedersøn Alling
mp.

Hauniæ 3. 8bris 1664
